

ních teorií, mezi kterými se nelze rozhodnout (tzv. teze o nedourčenosti). Goodman ale zpochybňuje rozdíl pojmy světa a verze světa. Z plurality světaverzí plyne pluralita světů, zatímco Quinovy nedourčené teorie se vztahují k jednomu světu faktů. Přes všechnu pluralitu Quine, zdá se, věřil v jedinou nadřazenou světaverzi a tudíž v jeden nadřazený jazyk, totiž jazyk teoretické fyziky. Jediným (a dle Tomáše Marvana nedostatečným) argumentem pro preferenci fyzikálního popisu světa je jeho universálnost nebo přesněji jeho nárok na universálnost. To ho ale zavazuje přijmout i fyzikalistický pojem faktu, vůči kterému se obrací Goodmanova kritika. Podle Goodmana nelze nikdy oddělit faktické od konvenčního a dospět tak k *holým faktům*. Diferenci mezi faktickým a konvenčním je třeba chápat relativně k světaverzi. Zde si dovoluji paralelu k výše probírané kritice Pavla Materny. Distinkce mezi analytickým a syntetickým není nesmyslná či nadobro vyvrácená, nýbrž je ji třeba pojímat relativně vzhledem k *pojmovému systému* (s. 63). Určitá věta může být v jednom pojmovém systému analytická, v jiném syntetická. Jedná se ale jen o paralelu, jelikož by bylo příliš povrchní ztotožnit obě distinkce a také ekvivalence Maternova *pojmového systému* a Goodmanovy *verze světa* je přinejmenším problematická.

Nakonec malá výtku k jazykové úrovni některých příspěvků. Kupříkladu obrat „postulování odlišných aktuálních světů, nikoli jen možných světů à la David Lewis & Co.“ (s. 115) považují přece jen za hovorový anglicismus. Typografické úrovni sborníku by dalo také leccos vytknout.

Jakub Mácha

Tomáš Marvan - Marián Zouhar (eds.): *Svet jazyka a svet za jazykom. A Festschrift for Pavel Cmorej*

Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2007, 232 s.

Tomáš Marvan a Marián Zouhar pripravili sborník trinácti článků k významnému životnímu jubileu slovenského filozofa Pavla Cmoreje. Je příznačné, že složení editorů je česko-slovenské. Většina příspěvků pochází od českých autorů, ale přispěli také dva Slováci; ostatní autoři jsou z blízkého i vzdálenějšího zahraničí. Pavel Cmorej totiž právem patří nejen do slovenského, ale do česko-slovenského kontextu filozofování, oba totiž zásadním způsobem ovlivnil.

Domnívám se, že hlavním cílem Pavla Cmoreje bylo učinit filozofii exaktnější, za tímto účelem pak jako jeden z prvních v bývalém Českoslo-

vensku prosazoval metodu analytické filozofie. Vždy mu šlo o přesnost, konzistenci a důslednost.

K životnímu výročí mu filozofové, které větší či menší měrou ovlivnil, připravili články. Svorníkem všech těchto článků jsou právě ony ideje důslednosti a jasnosti, které Cmorej prosazuje po celou svou filozofickou kariéru. I tyto články jsou důkazem toho, že Cmorejovo úsilí nebylo marné: učinil naši česko-slovenskou filozofii exaktnější a také velmi napomohl tomu, že se po roce 1993 filozofie (alespoň v její analytictější části) nerozpadla ve dva tábory jako naše společná republika, o čemž svědčí i recenzovaný sborník, který obsahuje články především českých autorů, ač je věnován Slováků Cmorejovi.

Nyní již obecněji ke statím: jsou psány nejen česky a slovensky, ale také anglicky. Angličtina převládá, přesněji řečeno, jen jeden příspěvek je ve slovenštině, čtyři v češtině a osm v angličtině.

Obsahy článků jsou různé, od sémantiky přes epistemologii, metafyziku až po estetiku, ale spojuje je metoda analytické filozofie, což ovšem opravdu není pouhá logická analýza ideálního nebo přirozeného jazyka, ale je to snaha uchopit problémy pevně, vyjasnit si napřed to, o čem vlastně mluvíme (řečeno s Pavlem Tichým i jeho významným pokračovatelem Pavlem Maternou), formulovat precizně teze i argumenty pro ně, dokázat odpovědět na možné protiargumenty. Jde o snahu skutečně argumentovat, nezahlcovat filozofický diskurs nepodloženými tvrzeními. Je možné tuto metodu uplatnit také na estetiku, etiku či uměleckou kritiku, vždyť již ve světové filozofii dávno známe nejen analytickou etiku, ale také analytickou estetiku.

K některým statím se vyjádřím jen zběžně, k některým podrobněji. *Peter Pagin* a *Bjørn Jespersen* se pohybují na zajímavém poli předělu mezi sémantikou a pragmatikou. Pagin se v článku *Pragmatic Composition?* (s. 11 – 26) pečlivě vyrovnává především s myšlenkami F. Recanatiho, např. s jeho zamítnutím minimalismu v moderní sémantice, dále si všímá vztahu sémantické a pragmatické kompozice vět. Jespersen diskutuje v stati *The Bike? What Bike?* (s. 27 – 41) na poli sémantiky/pragmatiky s názory Ó. Jónssona a P. Geache, na pomoc si bere formální aparát transparentní intenzionální logiky (TIL). Jeho článek je zajímavým svědectvím o tom, že TIL lze využít nejen na řešení „čistě“ sémantických problémů, ale i při hledání řešení problémů, které tradičně spadají spíše do pragmatiky. Marie Duží v článku *Properties on the Edge* (s. 42 – 68) přispívá k diskuzi o holých individuích a jejich vztahu k Cmorejem zavedené koncepci částečně esenciálních vlastností. Srozumitelným způsobem, jak je jí vlastní, nejprve představí systém TIL a následně jím zkouší explikovat problém holých individuí.

Jiří Raclavský velmi precizně a originálně pomocí stejného aparátu v stati *Defining Basic Kinds of Properties* (s. 69 – 107) definuje bázi různých druhů vlastností. Až díky jeho dlouhému článku lze nahlédnout, kolik různých druhů vlastností je možné objevit nebo konstruovat (to podle metafyzických předpokladů filozofa) a především pak to, jakého druhu tyto vlastnosti jsou. Jiří Raclavský podává jejich sofistikované definice, jež vedou k jejich přímé a nevágní identifikaci. Svou koncepci velmi přehledně modeluje také graficky. Raclavský zde úzce navazuje na Cmoreje,¹ jehož důležité a zcela nové podněty dále rozvíjí.

Pavel Materna analyzuje v článku *Church's Criticism of Carnap's Intensional Isomorphism from the Viewpoint of TIL* (s. 108 – 118) Churchovu kritiku Carnapova pojetí izomorfismu. Materna přesvědčivě ukazuje, jak je možné jasně a přesně na otázky jejich sporu pohlížet tehdy, jsme-li „vyzbrojeni“ univerzálním systémem TIL. Materna se zde zabývá poměrně známým a rozhodně důležitým problémem „Church – Langfordova testu“.

Vladimír Svoboda ve spolupráci s Jaroslavem Peregrinem ve svém článku *Between Sentences and Propositions. What Is the Role of Ideal Entities in Philosophy of Language?* (s. 119 – 136) ukazují, jak je možné chápat přirozený jazyk a zda je k tomu vhodnější model „vět“ nebo „propozic“. Jde jim však především o problém reálné existence abstraktních entit – významů. Ján Šefránek v článku *Iná čínska izba (o rozumení)* (s. 137 – 151) načrtává širší model rozumu, zbavený naivního psychologismu a tendující k externalismu, který je vždy empiricky testovatelný. Šefránkovi jde o explikaci toho, co je to rozumu, přičemž problém uvozuje Searlovým myšlenkovým experimentem známým jako „Čínský pokoj“. Šefránek se precizně ptá, zda je rozumu usuzováním nebo zda je lépe je chápat jako fenomén přírodních věd, především biologie. Své úvahy končí diskuzí s teorií chápající rozumu pomocí výpočtového modelu. Tento model se samozřejmě inspiruje především moderní informatikou.

Stanislav Sousedík se v článku *Kritický výklad Fregeho nauky o existenci obsažené v tzv. Dialogu s Pünjerem* (s. 152 – 162) zamýšlí nad Fregovým chápáním pojmu „existence“. Precizně analyzuje diskuzi, která v této souvislosti proběhla mezi Fregem a Pünjerem, je však zřejmé, že sympatizuje s tradičním scholastickým pojetím existence. Na s. 157 interpretuje Fregeho tak, že existenční výrok formulující existenci individua je samozřejmý proto, že má předpoklad, že toto individuum existuje. Tento předpoklad je však samozřejmý zase proto, že předpokládá, že toto individuum existuje atd. do nekonečna (tedy Fregemu připisuje chybu nekonečného regresu). Zdá se mi, že

¹ Cmorej, P. (1996): Empirické esenciálne vlastnosti. *Organon F* 3, 239 – 261.

toto pojetí není správné: existence individuí je podle Fregeho triviální záležitostí, „samozřejmost“ existenčních výroků o individuích se nezakládá na nekonečné množině existenčních předpokladů, ale na prosté evidenci, kterou není třeba ani jazykově formulovat, ona se prostě ukazuje, je intuitivně zřejmá. Vždyť i Sousedík interpretuje Fregeho na s. 154 tak, že samozřejmá je ta věta, která to, o čem vypovídá, blíže nevymezuje. Není to třeba, existence individua je samozřejmá. Jak připomínají výborní znalci díla Pavla Tichého Pavel Materna a Jiří Raclavský, o individuu nemusíme říkat, že existuje, jelikož pokud je empiricky testujeme na přítomnost nějakých empirických vlastností, vždy již je máme a pokud by snad individuum neexistovalo, nemáme je a je ze své neexistence také netestovatelné.

Ještě jedna poznámka k Sousedíkově textu: na s. 156 můžeme číst: „Připustíme-li, že je výraz ‚spadati pod‘ ...vztah, je v uvedené větě (Sousedík má na mysli větu ‚lidé existují‘ – pozn. A.D.) řeč nejen o pojmu ‚člověk‘, ale i o něčem, co pod tento pojem spadá.“ Sousedík v této větě polemizuje s Fregem, který se domníval, že v dané větě „lidé existují“ je řeč pouze o pojmu člověk. Jsem přesvědčen o tom, že pravdu zde má jednoznačně Frege, což se ukáže, budeme-li rozlišovat hovoření o pojmu (např. o individuálním úřadu, vlastnosti) od hovoření o individuích, která pod pojem spadají. Sousedík se domnívá, že v dané větě „lidé existují“ hovoříme jak o pojmu, tak také o individuích, která pod něj spadají. Frege však jasně ukázal, že zde hovoříme jen o pojmu: jednoduše ve zmíněné větě říkáme, že pod pojem „člověk“ spadají individua, že tento pojem má neprázdný rozsah čili extenzi. Hovoříme o pojmu, nikoli současně o pojmu i rozsahu pojmu. Sousedíkův argument se zakládá na tom, že chápe „spadati pod“ (pod pojem spadá jistě individuum nebo pojem „má pod sebou“ jistá individua) jako vztah a proto prý ve větě musí být řeč i o individuích. I kdybychom však takto „spadati pod“ chápali, nic to nemění na tom, že je zde řeč jen o pojmu. Pokud jsem ženatý, mám jistě vztah s manželkou, ale ve větě „Já jsem ženatý“ figuruji toliko já, nikoli i má manželka (i když spolu jistě můžeme mít velmi pěkný vztah). Jinak řečeno, věta „lidé existují“ hovoří o tom, že pod pojem „člověk“ spadají jistá individua, nehovoří však o těchto individuích samotných (srov. také známý Fregeho příklad s „Všechny velryby jsou savci“, větou, co žádnou jednotlivou velrybu, individuum, nezmiňuje) nebo dokonce o existenci těchto individuí. Věta totiž nehovoří o vztahu pojmu a individuí, ale jen o tom, že pojem má neprázdný rozsah – extenzi. Proto je ve větě řeč pouze o pojmu, nikoli také o jeho rozsahu – extenzi. Sousedíkův článek stojí za přečtení, je zde seriózním způsobem ukázána snaha po diskuzi mezi scholastickou a analytickou metafyzikou, snaha, která si pro svou pečlivost žádá napodobení.

Petr Glombíček přináší zajímavou stať s názvem *K posledním větám Wittgensteinova Traktátu* (s. 163 – 176). Pečlivě zde analyzuje závěrečné teze Wittgensteinova *Traktátu* zabývající se etikou a především mystickým, tedy tím, co se ukazuje. Na s. 165 sumarizuje ontologii *Traktátu*. Osobně se domnívám, že v ontologii TLP nelze od sebe sémanticky odlišit „Gegenstand“ a „Ding“ (Glombíček však toto rozlišení dělá: chápe „Gegenstand“ jako předmět nezávislý na zkušenosti, tedy jako „věc o sobě“ a „Ding“ jako předmět na zkušenosti závislý, tedy pouhý jev, „věc pro nás“). Konceptuální analýza TLP tomu, jak jsem přesvědčen, nenasvědčuje, ba právě naopak, „Gegenstand“ a „Ding“ jsou totéž. Zmatení je způsobeno toliko Wittgensteinovým ledabylým používáním termínů: jemu totiž nešlo o důsledné užití právě jednoho termínu pro jeden pojem, ale pouze o význam (zde myšleno nikoli sémantický) myšlenek, tedy ne o literu, ale jen o duch tezí *Traktátu*. Na téže straně (s. 165) Glombíček následuje Erica Stenia v kantiánské interpretaci *Traktátu*. Tuto interpretaci je však možné zpochybnit např. pro Kantův psychologismus – Wittgenstein sice také zakládá celý *Traktát* na Subjektu, ale na Subjektu metafyzickém (výslovně uvádí, že nejde o subjekt, jímž se zabývá psychologie). Velmi zajímavé, ale také problematické, je to, že Glombíček se snaží *Traktát* interpretovat pohledem *Filozofických zkoumání*, tedy z pohledu díla pozdního Wittgensteina. Tato otázka by zasluhovala spíše samostatnou diskuzi, na kterou zde není prostor: proto zůstanu u toho, že tato interpretace se mi nezdá být přesvědčivě podložená přímo v textu *Traktátu* samotného. Na s. 169 zavádí Glombíček distinkci Cory Diamondové podle jejíž koncepce rozlišuje dva druhy ukazování (zeigen) v *Traktátu*: jednak něco může ukazovat věta, jednak mluvčí sám. Opět zde vidíme snahu interpretovat *Traktát* podle *Filozofických zkoumání*. Distinkce ukazování u mluvčího a ukazování ve větě nemá podle mého mínění přesvědčivý podklad v *Traktátu* samotném. Je však třeba zdůraznit, že Glombíček odvážně předestřel originální a inspirativní pohled na *Traktát*, které motivuje k další diskuzi. Objevují se zde myšlenky, které v běžných interpretacích *Traktátu* nenalezneme: bude tedy jistě zajímavé o nich pečlivě diskutovat.

Rostislav Niederle hovoří v stati nazvané *Umělecká kritika a supervenience* (s. 177 – 185) o možnostech supervenience estetických hodnot na hodnotách neestetických a kriticky diskutuje Waltonovu koncepci. Walton se domnívá, že estetické hodnoty ovlivňuje také to, do jaké kategorie umělecké dílo patří (zda je to např. plastika nebo mozaika), což však není přímo vnímatelné (mimoestetické vlastnosti uměleckého díla naproti tomu mají být podle tradiční Baumgartenovy doktríny přímo smyslově vnímatelné). Nedomnívám se (spolu s Niederlem, ale z jiného důvodu), že Waltonova koncepce je dobrá: vždyť to, do jaké kategorie umělecké dílo spadá, je pro jeho estetické

hodnocení irelevantní. Někdo by mohl jako protipříklad snažící se prokázat relevanci kategorie uměleckého díla pro hodnocení uvést např. větu „Nejkrásnější z klavírních sonát“. To je však dle mého názoru jen hodnocení relativní, srovnávající objekt s objekty téhož typu, nejde však o hodnocení absolutní (zda objekt je/ není krásný a do jaké míry). Jinak řečeno, jde o pouhou komparaci estetických kvalit objektu s estetickými kvalitami jiných objektů, avšak nijak nestanovuje samotné estetické kvality tohoto objektu. Walton ukazuje, že jinak budeme hodnotit *Guernicu* jako obraz a jinak jako basreliéf – jenomže odlišnost kvalit obrazu od kvalit basreliéfu se již přímo projevuje na mimoestetických smyslově vnímatelných kvalitách díla, takže není třeba předem znát, k jaké kategorii dílo patří a přece je možné poznat jeho estetickou hodnotu (za předpokladu objektivitu estetického poznání zde jen bez důkazu předpokládané). Niederleho článek je pro své téma i zpracování velmi zajímavý i pro širší čtenářskou obec.

Petr Kořátko se v článku *Realismus, možné světy, propozice, fikce* (s. 186 – 203) zabývá problémem různých fiktivních diskurzů i rolí vypravěče (reálného či jen fiktivního) v nich. Kořátko ukazuje pozoruhodnou distinkci literární aspirace – literární kvalita, explikuje, jak fiktivní svět vzniká z jazykových významů a nakonec podrobně rozebírá texty Samuela Becketta, které se obrací k empirickému autorovi jakožto vztažnému bodu interpretace. Marián Zouhar se také velmi sofistikovaně zabývá fiktivními diskursy, jeho článek *Fiction, Pretense and Propositions* (s. 204 – 211) opravdu doporučuji každému. Zouhar je zde také podněcován myšlenkami Pavla Cmoreje, především jeho důležitým článkem explikujícím a rozlišujícím výrazy a semivýrazy.² Zouhar se zamýšlí nad problémem, zda věty ve fiktivním diskursu mají význam, jaké různé druhy významu vyjadřují nebo se snaží vyjadřovat a zda lze tento jejich záměr vyjádřit nějaký význam splnitelný a jak. Tomáš Marvan v článku *Goodman's Arguments for Worldmaking and Their Critics* (s. 212 – 226) velmi odborně hovoří o Goodmanově koncepci „dělání světů“ (jakési „světotvorbě“) jazykem a precizně analyzuje i mnoho protiargumentů k této koncepci. Tyto protiargumenty pocházejí od Israela Schefflera, Hilary Putnama, ale především od hlavního kritika Goodmanovy koncepce produkování světů, od Michaela Devitta. Marvan se zamýšlí i nad Devittovou koncepcí samotnou, např. nad tím, že Devitt *postuluje* existenci předmětů s nezávisle utvořenou přirozeností, které by měly být ve světě. Marvan se zamýšlí nad tím, co tím Devitt chtěl vlastně říci a kde k tomu bere oprávnění. Podotýkám jen, že by bylo zajímavé vysledovat u Devitta možné vlivy ontologie logického atomismu především wittgensteinovského ražení.

² Cmorej, P. (2005): Výrazy a semivýrazy. In: Sousedík, P. (ed.): *Jazyk, logika, věda*. Praha: Filosofie, s. 63 – 88.

Sborník je doplněn bibliografií filozofa Pavla Cmoreje (s. 227 – 231), jsou zde uvedeny všechny jeho monografie a sborníky jeho článků, také všechny jeho statě. Už při letném pohledu čtenáře překvapí, kolik prací Pavel Cmorej publikoval a jak mnoha různým naprosto odlišným tématům se věnoval. Cmoreje však rozhodně nelze obviňovat z povrchnosti: najdeme zde také témata, kterým se Cmorej věnoval několikrát z mnoha různých úhlů a především systematicky. Cmorej např. velmi sofistikovaně diskutoval s hegeliany o tom, zda se pojmy mohou vyvíjet, dále, jak už jsem zdůraznil, přišel s naprosto novou koncepcí empirických a zároveň (!) esenciálních vlastností, věnoval se několikrát terminologii a ontologii Wittgensteinova Traktátu, studoval povahu jazyka, logiky, promýšlel metodologii věd, své filozofické úsilí věnoval mnoha sémantickým problémům atd. – výčet by mohl ještě velmi dlouho pokračovat. Editori jistě bez nadsázky mohou tvrdit, že Pavel Cmorej sehrál při propagaci a šíření analytické filozofie na Slovensku klíčovou úlohu (s. 9). Já jen mohu dodat, že do značné míry ovlivnil také filozofování v Česku, a to nejen skrze časopis *Organon F*.

Domnívám se, že pod patronací editorů Tomáše Marvana a Mariána Zouhara vznikla vskutku reprezentativní publikace, která svůj účel popřát Pavlu Cmorejovi k jeho jubileu jistě skvěle plní. A mně nezbyvá než se ke gratulacím připojit: pane profesore, mnoho dobrých let nejen ve filozofii, ale také v osobním životě!

Antonín Dolák

Robert P. Kirshner: *Výstřední vesmír. Explodující hvězdy, temná energie a zrychlování kozmu*

Preložil Jiří Podolský, Paseka, Praha 2005, 316 s.

Koniec XX. storočia (milénium) a prechod do nového tisícročia sa stal podnetom na rekapituláciu výsledkov vedeckého poznania v predchádzajúcom období. Poprední svetoví vedci z každého vedného odboru sa pokúsili zhrnúť dosiahnuté výsledky a načrtnúť perspektívy ďalších vedeckých výskumov s cieľom preniknúť na hlbšiu úroveň podstaty objektívnej skutočnosti. (Pozri napr. v SR známú edíciu *Majstri vedy – Kalligram*, alebo v ČR edíciu *Mistři vědy – Academia*.)

R. P. Kirshner, profesor astronómie na Harvardovej univerzite a zástupca riaditeľa Centra pre astrofyziku Harvardovej univerzity a Smithsonovho ústavu, nie je výnimkou. Ako špecialista v oblasti výskumu supernov, dynamiky galaxií a vesmíru v recenzovanej práci zhrňuje výsledky doterajších výskumov spätých